

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליזון מס' 196 – תשפ"א



בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

מאיזה דין אשה יוצאת בהדלקת בעלה, מדין 'אשתו כגופו' או מדין שליחות?

בירך על נרות החנוכה וגילה שחסר נר המצוה, היכן יניח את הנר החדש?

מעשה ביהודי שגילה בנר הרביעי של חנוכה לאחר הברכה שחסר לו נר המצוה החדש של אותו יום, והסתפק האם להניח את הנר שהביא במקום החסר שימש כנר מצוה או בצד השני לנר מהדרין.

ויסוד הספק הוא דכפי שמצינו בברכות הנהנין דאם נפל הפרי בין הברכה להדלקה צריך לברך פעם נוספת על הפרי החדש, כך ג"כ בנידונינו אם יניח את הנר החדש במקום החסר לכאור' הברכה לא חלה עליו כלל, אך אם יניח אצל נרות המהדרין וישתמש בנר אחר בשביל המצוה שפיר דמי כיון שהדין הוא דאם בתחילת הלילה היה לו רק נר אחד ואח"כ ניתוספו נרות נוספים מדליק בלי ברכה, והיינו שאין הברכה מעכבת על נרות ההידור.

וכשכתבו כן להגר"ח קנייבסקי שליט"א שיניח את הנר החדש בין נרות ההידור, השיב 'פה כתבת'.

והג"ד זונדל קרויזר זצ"ל אמר דיש לחלק בין ברכת הנהנין לברכת המצוות, דבברכת הנהנין שהברכה חלה על ההנאה אז אמרינן שכל פרי הוי הנאה נפרדת והברכה חלה רק על הפרי שהיה לפניו בעת הברכה, אבל בברכת המצוות אין הברכה על החפצא כלל וכל החפצא כגון לולב אתרוג וציצית הוי רק הכשר כלפי הברכה וא"כ גם אם החליף החפצא בעת קיום המצוה ולא היה לפניו בעת הברכה שפיר דמי (עי' בזה בס' חלקנו בתורתך חנוכה).

כתב השו"ע (תרע"א ס"ב) כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד מכאן והילך מוסיף והולך, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר, ואילו הרמ"א שם כתב "וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק וכן המנהג פשוט".

וכתב המ"ב שם (ס"ק ט) דאף לדעת הרמ"א כ"ז לבד מאשתו כיון שאשתו כגופו, והקשו דבסי' תרעז (סק"ב) כתב המ"ב 'דלכתחילה אין ליתן לאשתו להדליק דמצוה בו יותר מבשלוחו', ולדברי המ"ב הנ"ל אשתו היא ממש כגופו ואינה שלוחתו ומה שייך בזה החיסרון של 'מצוה בו יותר מבשלוחו'.

ונשאל בזה מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א והשיב דאף שאשתו כגופו מ"מ אף בגופו יש מצוה בידים יותר מברגלים, והיינו דחידש הגר"ח דכפי שיש מצוה בו יותר מבשלוחו כך יש מצוה בו יותר מבגופו, ולכך עדיף שידליק בעצמו ממש מאשר ע"י אשתו הנחשבת כגופו.

ויש שתירצו ישוב נוסף בזה דאף שאשתו כגופו אמרינן והדלקתו היא כהדלקתה, אך בעל כאשתו לא אמרינן ולכך אין נחשבת הדלקתה כהדלקתו, ועי' במקראי קודש (סוף סי' יד בהגהות) שמביא מספר דגול מרבבה שמסתפק בזה.

אמנם להדיא אמרו במנחות (צג ע"ב) לגבי מצוות סמיכה, דהבעלים מצווים לסמוך את ידיהם על ראש הבהמה ודרשינן ידו ולא יד שלוחו, ידו ולא יד עבדו, ידו ולא יד אשתו, ואמרינן בגמ' דצריך ג' לימודים כיון דאפשר שידו ולא יד שלוחו אך יד עבד כיד רבו, ואף אם יד עבד לא אך אשתו כגופו.

ושמענין דלולי הדרשה המיוחדת תועיל סמיכת אשה לבעלה מדין 'אשתו כגופו', והיינו דאמרינן 'בעל כאשתו' כפי שאמרינן 'אשתו כגופו' (וודאי שלא נלמד מהלימוד המיוחד בסמיכה שלא אמרינן 'בעל כאשתו' לכל התורה כולה כפי שלא למדינן משם דאין שליחות בכל התורה כולה).

אמנם נראה דאין כאן קושיא כלל, דהנה המ"ב (בסי' תרעה סק"ג) כתב 'ועיין בתשובת עולת שמואל סי' ק"ה דלדין שמדליקין כל אחד בפני עצמו מכל מקום אשה אינה צריכה להדליק דהוין רק טפלות לאנשים ואם רוצות להדליק מברכות דהוי כשאר מצות עשה שהזמן גרמא דיכולות לברך'.

ולכאורה דברי העולת שמואל תמוהים דממנפ"ש אם מדובר באשה שמתכוונת לא לצאת בהדלקת בעלה א"כ יכולה וחייבת לברך מעיקר הדין דאף נשים היו באותו הנס וחייבות בהדלקת הנר, ואם מתכוונת לצאת בהדלקת בעלה א"כ אף אם רוצה אינה יכולה לברך שהרי היא טפלה לבעלה ויוצאת בהדלקתו.

ולכך נראה, דהנה דברי המ"ב הנ"ל דאשה נפטרת בהדלקת בעלה מדין 'אשתו כגופו' צ"ע היכן מצינו שאשה נפטרת ממצוות שבגופו ע"י עשיית בעלה, האם במצות נטילת לולב, שמיעת זכור, וספירת העומר האשה נפטרת בעשיית בעלה מדין אשתו כגופו?

אלא הביאור הוא דודאי אין הבעל מוציא את אשתו במצות שבגופו ע"י 'אשתו כגופו', אלא כל מה שכתב המ"ב דאשתו כגופו זה רק לגבי הדין מהדרין דאת האשה בשונה משאר בני הבית לא חייבו בדין מהדרין להדליק בפ"ע כיון שהיא כגופו, אך לגבי עיקר הדין של נר איש וביתו לא יהי 'אשתו כגופו' ואף האשה יוצאת בזה כשאר בני הבית.

ולכך לא קשה מדוע כשאשה מדליקה א"י? נחשב כהדלקת בעלה, שהרי אף הדלקת הבעל אינה נחשב כהדלקת אשתו אלא יוצאת כשאר בני הבית, וממילא כשהיא מדליקה יש כאן את החיסרון של 'מצוה בו יותר מבשלוcho'.

וזה גם כוונת העולת שמואל שביאר טעם אחר להא דנשים אינם מדליקות בפ"ע מחמת דנשים טפלות לאנשים שהוא טעם הפוטר אף את הבנות מהדלקה, דמחמת טפלותם לאנשים לא חייבו בהם חכמים את הדין מהדרין להדליק בפ"ע, אבל את עיקר הדין הם יוצאים כשאר בני הבית, ומשום כך אם בכל אופן הם רוצים לקיים את הדין מהדרין אף דפטורות יכולות הם לברך כשאר מצוות עשה שהזמן גרמא.

והמעייין בתוך דבריו של העולת שמואל יראה שהדברים מפורשים בו שכתב דאף שהנשים היו באותו הנס אך הם לא השתתפו בכל הנס ולפיכך הם טפלות לאנשים כלפי הנס ולא חייבו בהם את הדין מהדרין.



החנוכיה אינה רק כלי לנרות אלא היא חלק מצורת קיום המצוה

כתב השו"ע (בסי' תרעו ס"ה) 'יתחיל להדליק בליל ראשון בנר היותר ימיני, ובליל שני כשיוסיף נר אחד סמוך לו יתחיל ויברך על הנוסף שהוא יותר שמאלי כדי להפנות לימין, וכן בליל שלישי כשיוסיף עוד אחד סמוך לשתי נרות הראשונות יתחיל בנוסף ובו יתחיל הברכה, ואחר כך יפנה לצד ימין, וכן בכל לילה, נמצא שתמיד מברך על הנוסף שהוא מורה על הנס שהרי בתוספת הימים נתוסף הנס'.

ויש להבין מה כוונת השו"ע שביום הראשון מתחיל בנר היותר ימיני, הרי ביום הראשון אין יותר מנר אחד ומה שייך 'נר היותר ימיני'?

וכה"ג מצינו על נרות בית הכנסת (במ"ב תרעא ס"ק מג) שעומד עם הגב לדרום ופניו לצפון ומדליק את הנר הימיני הכי קרוב לארון הקודש ובשאר הימים מדליק את הנר הנוסף והולך לימין, ואף כאן צ"ב מהו הנר הימיני ביום הראשון.

וביאר הלבוש שמדליק בנר הימיני שנמצא בחנוכיה, ואם אין לו חנוכיה או מקום מיוחד שיש בו יחוד לסדר הנרות אין סדר לנרות באופן זה, ומבואר דמנורת החנוכה אינה רק היכי תימצי ויפוי להדלקה אלא היא חלק מצורת ההדלקה, דכך היא צורת קיום ההדלקה שמדליקים בחנוכיה שיש בה קנים מיוחדים לשמונה נרות.

תמיהת הגר"א על דברי השו"ע

והנה הקשה הגר"א שתי קושיות על דברי השו"ע, האחד כיצד מניח בשאר הימים את עיקר המצוה שהוא הנר הימיני ומדליק בנר החדש שהוא רק תוספת, ועוד וכי הענין להדליק בנר החדש כדי לפנות לימין גובר על ענין 'טפח הסמוך לפתח' שהרי אם יתחיל מהנר הימיני ידליק בראשונה את הנר הסמוך לפתח ולאחמ"כ את שאר הנרות, אך אם מתחיל מהנר החדש מעדיף בכך את הענין שכל פניו יתן יהיו לימין על פני טפח הסמוך לפתח שהוא מעיקר דיני ההדלקה.

ובביאור דברי השו"ע כתב הערוך השולחן (ס"א) שבכל יום ויום הנר הראשון שמדליק הוא עיקר המצוה, והנרות הנוספים הם ההידור, אפילו אם הם מונחים במקום שהדליק אתמול את הראשון.

הדלקה בבית הכנסת

א. מנהג ישראל להדליק נרות בביהכ"ס ולברך עליהם משום פרסומי ניסא (שו"ע תרע"א ס"ז), והמנהג להדליק בין מנחה למעריב (רמ"א שם), והמדליק יחזור וידליק בברכה בביתו, ומ"מ לא יחזור על ברכת שהחיינו אם לא שמדליק להוציא אשתו ובני ביתו (מ"ב שם ס"ק מ"ה)

ודעת הגר"י קרליץ זצ"ל דגם באופן הפוך דהיינו אם בירך שהחיינו בביתו אינו חוזר ומברך שהחיינו בביהכ"ס (וכן המנהג בכלל חזו"א שמדליקים בכל יום מימי החנוכה נרות בשעה 8:00 לאחר שהדליקו בבית ואין מברכים ביום א' שהחיינו), ואולם דעת הגר"א זצ"ל שטיינמן זצ"ל שיכול לחזור ולברך שהחיינו בביהכ"ס לצורך הציבור (וכן המנהג בכלל פוניבז' שמדליקין בשעה מאוחרת קודם מעריב ומברך הש"ץ ביום א' גם ברכת שהחיינו, ע"י בזה בשע"ת שם סי' תרע"א סק"א).

ב. מדליקין בביהכ"ס בצד דרום כמו במקדש, ומניחם ממזרח למערב, והמדליק עומד אחוריו לדרום ופניו לצפון ומדליק בנר הסמוך לארון הקודש ומוסיף והולך בכל יום נר לשמאלו ופונה משמאל לימין (מ"ב שם סקמ"ג).

ג. בית כנסת שיש בו כמה מניינים יכולים כל מנין להדליק פעם נוספת ולברך, ואולם אם הנרות דולקים עדיין מהדלקה ראשונה יוצאים בזה, ולכתחילה ראוי להניח שמן בכמות גדולה שידלק עד המנין האחרון, וכן אם יש חדרים לתפילה (שטיבלך) מלבד האולם המרכזי, יש להדליק בכל חדר שמתקיימת בו תפילת מעריב לפרסומי ניסא (הגר"י קרליץ זצ"ל).

ד. יש להקפיד שיהיה מנין בבית הכנסת בשעת ההדלקה דכל עיקר ההדלקה בבית הכנסת היא לפרסומי ניסא, ואם אין לו מנין אוב בערב שבת שהציבור מתאחר ידליק בלא מנין ויברך (מ"ב סי' תרע"א סקמ"ז ובביאור"ל ד"ה ויש ודלא כמוש"כ המו"ק דצריך שיהיו מנין אנשים בשעת ההדלקה בבית הכנסת לעיכובא ואם השעה דחוקה ידליק בלא ברכה).

ה. קטן יכול להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בברכה משום שעיקר ההדלקה בביהכ"ס היא לפרסומי ניסא ואין מוציאים בזה אחרים ידי חובה, אך אין לעשות כן מפני כבוד הציבור, אבל באופן שאין מנין בהדלקה כגון בערב שבת שעדיין לא הגיעו המתפללים לביהכ"ס יכול קטן להדליק (שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' ס"ה אות א').

ו. אין לברך על הדלקת נרות חנוכה שמדליקים במסיבות חנוכה שאין תקנת חז"ל להדליק אלא בביהכ"ס או בפתחי הבתים, ויש למנוע זאת והמברך ברכותיו לבטלה (שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' ס"ה, ושו"ת צ"ץ אליעזר חט"ו).

וכשמתבוננים בדברים לכאן דברי הגר"א הם פלא, דדברי הערוך השולחן שהנר הראשון שמדליק הוא נר המצוה הם לכאן פשוטים, דאם אין כאן נר שקדמו על מה הוא נחשב תוספת, ועל כן פשוט שהנר הראשון שמדליק הוא עיקר המצוה והיתר הם רק תוספת.

אך התשובה היא דס"ל להגאון דכיון שצורת קיום המצוה הוא ע"י החנוכה וכדלעיל, לכך קובעת החנוכה מהו הנר מצוה ומהו הנר הנוסף, דהנר הימני ביותר שבחנוכה הוא נר המצוה, וממילא כשמתחיל בנר אחר מתחיל בתוספת ולא בעיקר המצוה אף שעיקר המצוה עדיין אינו דלוק.

ובזה מובן הענין הגדול של החנוכה, מה שלא מצינו בשום מצוה אחרת, וכפי שכתב בספר 'חסד לאברהם' דיש ט"ו מיני כלים הראויים לנר חנוכה וכל הקודם משובח, הראשון כלי זהב, והשני כלי כסף, וכלי כסף משובח מכלי זכוכית, וכן במ"ב (תרע"ג ס"ק כח) 'טוב לכל אחד שיטריח לעשות לו מנורה יפה לפי כוחו', מה שלא מצינו למשל גבי קופסת אתרוג, ואף לגבי הדלקת נר שבת שהוא בשעת קיום המצוה, כיון שהחנוכה היא חלק בלתי נפרד מצורת המצוה, וכו"ל.



נגנבה המזוזה

קודם הדלקת נר חנוכה

מעשה ביהודי שמדליק את נרות החנוכה בפתח ביתו ומקיים בכך 'מזוזה בימין ונ"ח בשמאל', אלא שכאשר הוא בא להדליק את החנוכה שהכין מקודם לכן הבחין שהמזוזה שבימין נגנבה, ולא ידע כיצד עליו לנהוג.

ולכאורה מחמת חסרון המזוזה עליו להעביר את החנוכה לימין ולהדליקה שם, אלא שיש לדון דאפשר שמוטל עליו לעזוב כרגע את מצוות הדלקת נ"ח ולהזדרז לקנות מזוזה, כיון שמצוות מזוזה היא מצוות עשה מן התורה, ובכל רגע שאין מזוזה בביתו הוא מבטל בכך מצוות עשה.

ושאלתי כן את מו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א, ואמר דעליו להפקיר את ביתו כדי להיפטר מחיוב מזוזה, וכך יכול להדליק בזמן את נרות החנוכה.

אך שוב שאלתי דע"י הפקרת ביתו יפטר אף מחיוב נרות חנוכה, ואולי עדיף שיפקיר רק את המשקוף כדי להיפטר מחיוב מזוזה.

והשיב שהפקרת ביתו אינה פוטרת מחיוב נרות חנוכה, דחיוב נ"ח אינו מחייב בעלות על בית, שהרי דר במערה ג"כ חייב בנרות חנוכה.

ושוב שאלתי כן את הגרמ"ש קליין שליט"א, ואמר דבר חידוש דהיות שהדין הוא שעל האדם למכור את כסותו לצורך נר חנוכה משום שהיא מצוה של פרסומי ניסא, עדיפא מצוה זו על מצוה דאורייתא של מזוזה, שהרי למצוות מזוזה אדם חייב להוציא רק עד שליש מנכסיו, ועל כן ידליק את נרות החנוכה ורק לאחמ"כ ייצא לקנות מזוזה.

ואולם אמר דמ"מ יניח את החנוכה משמאל, כדי שמיד אחר ההדלקה יקנה מזוזה ויקבע אותה עוד בתוך זמן ההדלקה ויקיים את ענין מסובב במצוות שהוא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל.

היוונים לא רצו למחוק את היהדות בדוקא אלא להשאירה חיצונית שלא מעלה ומרוממת את האדם

בחנוכה אנו מודים על הנסים ואומרים: "כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", וצ"ב מדוע אנו אומרים "להעבירם מחוקי רצונך" ולא להעבירם מחוקיך כמו "להשכיחם תורתך".

אלא שהיוונים לא רצו בדוקא לבטל את חוקי התורה אלא שלא יהיה שם ה' על החוקים ולכך אנו אומרים "להעבירם מחוקי רצונך" שהגזירה היתה על חוקי רצונך ולא על עצם החוקים, כי רצונם היה שהחוקים יהיו חיצוניים ולא מהותיים שהופכים את האדם לאדם נעלה ומרומם אשר שם ה' נקרא עליו.

ובזה יבואר מאמר חז"ל "וחשך" זה גלות יוון שהחשיכה את עיניהם של ישראל בגזרותיהם שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל" (מד"ר בראשית פר' ב' ס' ד) וצ"ב מהו לשון "חלק".

והביאור הוא, דהנה פסק השו"ע (סי' רכ"ד ס"ו) "הרואה חכמי ישראל מברך בא"י אמ"ה שחלק מחכמתו ליראיו", ובס"ז פסק "הרואה חכמי אומות העולם עובדי כוכבים שחכמים בחכמות העולם אומר בא"י אמ"ה שנתן מחכמתו לב"ו".

והסיבה שעל חכם מחכמי ישראל מברכים ברוך ש"חלק" מחכמתו ועל חכם מחכמי האומות ברוך ש"נתן" מחכמתו, ביאר הב"י כי נשמת ישראל חצובה מתחת כסא הכבוד "כי חלק ה' עמו" והרי היא חלק אלוה ממעל ולכן מברכים עליהם שחלק מחכמתו, אבל נפשות אומות העולם רחוקים ממנו יתברך אלא שהוא כנותן מתנה מנכסיו שאינם חלק ממנו, וכ"כ המ"ב (שם סק"ט) "שעם ה' הם חלק אלוה ודבוקים בו לכך אמר שחלק משא"כ בחכמי אומות העולם".

ולפי"ז מדוקדק היטב גזירת היוונים "כתבו לכם על קרן השור אין לכם חלק באלוקי ישראל" דעיקר גזירתם היתה שלא נהיה חלק מאלוקי ישראל נעלים ומרוממים בבחינת "כי חלק ה' עמו" אלא נהיה ככל הגויים שהחוקים שלהם חיצוניים בלבד.

ולכך נמי טמאו היוונים את השמנים ולא שפכו אותם דעיקר גזירתם היתה על עבודת המקדש בטהרה אבל לא לבטל כליל את עבודת המקדש.

ובפי' הגר"א על משניות מדות (פ"ב משנה ג) כתב דלכך פרצו מלכי יון שלושה עשרה פרצות בביהמ"ק "לפי שעד שם היה מותר לעכו"ם ליכנס ומשם ואילך אסור לעכו"ם ליכנס לפיכך פרצו שם" עיי"ש, והיינו שהיוונים לא התנגדו לעצם קיומו של ביהמ"ק אלא הם רצו לטמא את קדושת ביהמ"ק בטומאות הגויים, ולכך פרצו המחיצות שמנעו מהגויים להיכנס לתוך ביהמ"ק.

לע"נ הטהורה של מו"ר רבן של ישראל אור העולם

מרן ראש הישיבה רבינו אהרן יהודה לייב שטיינמן זי"ע

נלב"ע כ"ד כסלו ערב חנוכה התשע"ח